

Traditionens vogter

af Harald Lind

Et enkelt år, nemlig i 1878, var Kildefesten ved Ammunitionshuset, og det huskes især, fordi festen det år fik kongeligt besøg, idet et orlogsskib med Chr. d. 9's søn prins Valdemar ombord ankrede op på rheden den dag.

Det vides, at prinsen og en del kadetter var i land, og under rundturen i byen deltog de i festen, hvor deres rundhåndede »ofring til Kilden« bidrog til, at Kildebørnene det år fik 2 kr. hver af det »ofrede« beløb - og det var usædvanligt meget dengang.

Men allerede året efter i 1879 flyttedes festen med den stadig kunstige kilde til den ret nye skov »Planteløkken« sydøst for byen - nu kaldet Sydskov, hvor man ryddede i plantagen til en ret anselig festplads - fortrinsvis til brug for Kildefesten, og her blev så festen indtil 1914.

En ting, der gennem et par generationer, kom til at præge Sct. Hanskilde-traditionen, og vel medvirkede til at fastholde interessen for den indad som udadtil og i festdeltagernes erindringer om den som årene gik, var gæstgiver Ole Lind og hans to sønner, Hans og Christian Linds meget aktive medvirken.

Ole Lind født 1827 var gæstgiver m.m. her i Svaneke fra 1858. Han fik den ide at anskaffe en karrusel, samt den kongelige bevilling til at bruge den, vel i forventning om, at der ved festlige og andre specielle lejligheder på en harmløs måde kunne sættes lidt ekstra kolorit på festlighederne i denne stilfærdige afkrog af riget - og det slog til.

Ole Lind blev næppe rig på at føje en karrusel til sine forskellige aktiviteter - dertil var det en altfor omstændelig sag at stille en karrusel op for en enkelt dags brug, nogle gange om året, men for Svaneke og omegns børn og unge og såmænd også for mange ældre mænd blev karrusellens medvirken ved Kildefesten et minde, der var tæt knyttet til deres minder om festen - således som det blandt andet så stærkt kommer til udtryk i fru Louise Hansen's hjertevarme artikel om Kildefesten i »Gammelt og Nyt« 6. årgang 1934 side 9.

Louise Hansen nævner også, at karrusellen, i de år hun beskriver omkring 1870, blev stillet op i karruselgården - den var nabo til hendes barndomshjem - i Sander Dichsgade, Sct. Hansaften, hvorimod Ole Lind havde sit restaurantstelt på Kildepladsen. I andre beskrivelser omtrent fra samme tid nævnes den stik modsatte placering. Hvorom alting er, så fik Ole Lind mere samling på sin medvirken ved festen, da denne i 1879 flyttedes til sin nuværende plads i Sydskov.

Øst for Kildepladsen, som dengang strakte sig et godt stykke ind på de nuværende fyrfunktionærhaver var en tæt granbevoksning. - Bag Sct. Hanskilden var der to korte stier, der førte ind i denne skovpart til to runde lysninger, hvori karrusellen stod i den ene og restaurantsteltet i den anden.

Her kunne hver så nyde, hvad der passede til dem. Børnene sodavand, de voksne af begge køn kaffe og for mange mænds vedkommende »kaf fesorte«, datidens meget spændende drik for en del mandfolk, men vel også romtoddy og øl.

Kaffevandet kogtes på et interimistisk fyrsted i store kobberkedler bagved teltet af Ole Linds kaffekone, mor Beyer.

Men festpladsen havde andet at byde på. Koner i byen bagte æbleskiver hjemme, lagde dem i store kagekurve tildækket med et klæde og ilede til festpladsen med dem for at få solgt, medens de endnu var varme og lækre.

Her indlagde »Ane Lisbeth« sig en mangeårig berømmelse for at levere særlig velsmagende æbleskiver med syltetøj på.

»Brystsukker« smeltedes af flere koner, bl.a. Greta Mogreen, hvor kvaliteten var meget fin, men også af bager Tranberg m.fl. Men også peberkager, kagemænd, sveskeboller, snegle, boller, og andet bagværk solgtes af koner på Kildepladsen, hvor de havde deres boder langs skovbrynet.

Medvirkende til at fastholde feststemningen og festens specielle atmosfære - dette ubestemmelige, der er så værdifuldt, var vel bl.a. også, at Ole Lind i mange år havde tre lokale spillemænd til at underholde med tidens melodier ved restaurationstelt og karrusel. Da disse efterhånden faldt for aldersgrænsen og ikke havde værdige arvtagere, måtte en lirekasse gøre det ud for orkester.

Der dansedes også jævnlig ved festen - først i mange år på grønsværen, senere i nogle år på en opstillet dansestrade.

Til karrusellen, der havde de sædvanlige kaner, vogne og heste m.m. at sidde på, var knyttet en slags ringspil eller ringridning. Fra en støtte lidt fra karrusellen gik et rør skråt ned mod karruselhestene, og medens disse drejede rundt, kastede Ole Lind nogle jernringe og en enkelt af messing ned i røret. Så skulle rytterne på hestene forsøge at gribe ringene, når de var ved at glide ud af røret forned. Den der var så heldig at gribe messingringen vandt en ekstratur.

Karrusellen prydedes iøvrigt øverst i toppen af dukken »Pepita«. Hun svingede med rundt med et dannebrogflag i hånden.

Den faste hånd til at styre selve opbygningen af kilden og blomster og løvbindingen var gennem mange år og indtil sin død i 1918 distriktsdyrlæge L. Jürgensen, der som ung var kommet til Svaneke i 1873. Han prægede Traditionen med sin iderigdom og sit praktiske håndelag - som så meget i Svaneke fik nytte af. Han kunne, skønt fremmed overfor Traditionen - leve sig ind i og medvirke til at fastholde atmosfæren ved festen.

Glemmes bør nok heller ikke, at byens dengang altid vågne købmandsstand, gav en hånd med og støttede på forskellig vis, for trods sit locale tilsnit så var det hele egnens fest med besøgende fra Aarsdale, Listed, Ibsker og den nærmeste del af Østermarie.

Så det blev nok til ekstra omsætning i butikkerne på sådan en dag.

Således forløb den traditionsrige fest i årtier. Traditionen fastholdtes smukt og livsglad, men sobert og udartede absolut ikke på nogen uheldig måde, således som det desværre var overgået den mere ødækkende »Storebror« i Almindingen:

Festen ved Koldekilde, der allerede i 1800-årenes midte ophørte velnok især på grund af forsimplingen af den oprindelige pæne fest.

Det synes derfor helt meningsløst, at den voksende afholdsbevægelse, der på så mange andre måder gjorde så stor gavn, for at komme umådeholdent drikkeri til livs, kastede sine øjne på Sct. Hanskildefesten og fik foranlediget, at restaurationstelt og karrusel måtte væk fra festpladsen umiddelbart før 1. Verdenskrig.

En meningsløshed, der intet betød for ædrueligheden her i Svaneke, men som efterlod et vist tomrum på Kildepladsen og som afholdsbevægelsen intet gjorde for at erstatte på anden vis.

Så Traditionen vaklede lidt, men gennemførtes dog promte hvert år.

Af ikke helt kendte grunde fandt man så ovenikøbet på, at Kildefesttraditionen skulle flyttes - 1914 - og det til et så fjernt sted som til den ret nyplantede nordvestlige del af Nordskoven, til et smukt skovbryn. Ganske vist, og tæt ved interessante lokaliteter som den gamle kystskanse og Grynebækkens udløb, men alligevel til et sted som Traditionen ikke rigtig lod sig indpasse i.

Den førnævnte så uundværlige atmosfære var ikke fulgt med, og den opstod aldrig på dette sted, så i 1929 flyttedes festen tilbage til den gamle plads i Sydskoven, der i mellemtiden havde fået en ny nabo i de

frodige fyrhaver, men hvad der var mere problematisk - en tågesirene - som i usigtbart vejr kunne blive en ubehagelig nabo for festen.

Det er dog gået rimeligt godt, kun nogle få gange er festen blevet alvorligt generet af sirenens tuden.

Årets konfirmander ved årets Kildefest i Svaneke med Harald Lind på talerstolen. Ca. 1985.

Dyrlæge Jürgensen døde som før nævnt i 1918, men forinden havde mangeårig lærer Valdemar Hansen, der var et interesseret naturmenneske, sat sig ind i kildebindingstraditionerne og videreførte på god og smuk måde dyrlægens ledelse af dette arbejde.

Den førnævnte meningsløse fjernelse af restaurationstelt og karrusel, og den ligeså ubegrundede flytning af festen for en periode af ca. 14 år ud til Nordskoven, havde skadet festen.

De førnævnte hyggelige ældre koner, der Sct. Hansaften år efter år sad på kilde-pladsen og falbød deres varer, havde fået formindsket omsætningen, og var blevet gamle, og da ingen andre videreførte denne specielle forretningsform, ophørte den ved deres frafald.

I en årrække var salg ved festen indskrænket til, at en eller to af byens is og slikforretninger satte deres bod op på pladsen Sct. Hansaften.

Festprogrammet iøvrigt var indskrænket til, at der som oftest var et hornorkester, der spillede, endvidere at sognepræsten - i mange år Ejnar Olsen - talte samt at et børnekor undertiden sang, og nogle gange også Svaneke mandskor.

Endvidere var man omkring 1. verdenskrig begyndt på at brænde bål om aftenen, noget der hidtil ikke havde hørt til festprogrammet og iøvrigt ikke var så almindeligt på midsommeraften på Bornholm tidligere. Men selve kildebindingstraditionen var dog stedse den samme, og Sct. Hanskildebørnene (årets konfirmander) følte stadig stor interesse i at »binde« Sct. Hanskilde og dermed føre Traditionen idere.

Som årene gik, følte det dog som om festen måtte tilføjes lidt fornyet underholdning, for at trække nyt publikum til og bevare det gamle publikums interesse. Vel var der for svanekeboerne ingen tvivl om, at der Sct. Hansaften skulle være Kildefest, og vel mødte man også op, såvel som mange af omegnens beboere gjorde det - så på den pyntede kilde og deltog i festen, men nye tider var dog på vej, hvad folkefesten angik.

Vor tids næsten overhåndtagende sommerfester var endnu ikke begyndt, men i søkøbstæderne holdtes jævnlig kapsejladser med fiskerbåde i 1920'erne, og op gennem 1930'erne begyndte så sommerfester, i den nu kendte form at vinde indpas som et weekend-arrangement, forøvrigt med Svaneke turistforenings sommerfest i 1936 vel som den første »moderne« sommerfest på Bornholm med historisk optog, flyveopvisning, svømning, kunstudspring i havnen, revy m.m.

Sct. Hansaften ligger tidlig på sommersæsonen, og man kan derfor kun regne med beskedent turistbesøg ved festen, og den bør iøvrigt aldrig gøres til en sommerfest i sædvanlig betydning, det ville være synd og skam for den smukke tradition - men alligevel.

Fra midten af 1930'erne fungerede et lille udvalg med repræsentanter for turistforeningen, håndværkerforeningen og byrådet som støtte for Traditionen.

Udvalget foranledigede bl.a., at der i 1937 (såvidt vides for første gang) tryktes et lille festprogram, arrangeredes fakkeltog fra ammunitionshuset ved Vagtbodnakken til bålet, børneamatørteater med pandekagehus m.m. som kulisser på Kildepladsen, og fik etableret kaffesalg i nogle år.

Man fik endvidere samlet rundsten til at kante Kildens grundplan med, da den oprindelige skik med at bruge græstørv efterhånden var gået af brug. Udvalget bestod af Lars Jensen, Herman Fridolf Christensen, Carl Lind med sidstnævnte som formand for udvalget.

Krigsårene 1940-45 skadede ikke Traditionens videreførelse, men deres afdæmpende virkning på festudfoldelsen, gav ikke mulighed for nogen udbygning af festaktiviteten omkring selve Kildetraditionen.

Med Valdemar Hansens død i 1945 og et par års lidt »løst« ledelse af Traditionen, blev der i vinteren 1946-47 blandt gamle svanekeboere, der selv havde »bundet« Sct. Hanskilde, og som jævnlig havde taget en hånd med for at bevare Traditionen, - men også fra flere andre end disse, fremsat ønsker om at give festen en lidt fastere ledelse for at sikre dens fremtid.

Dette ønske resulterede i, at der på Svaneke Turistforenings velbesøgte generalforsamling i april 1947, hvor en del af ovennævnte borgere var til stede, bl.a. borgmester Th. Rømer m.fl. fra byrådet, blev foreslået nedsat et tomands udvalg, bestående af malermester Harald Lind som formand og overlærer A. E. Kofoed til at forestå festen, gamle Svaneke-drenge, omend på hver sit alderstrin, der begge havde bundet Sct. Hanskilde i deres barndom.

Lad det i den forbindelse ikke være glemt, at den mangeårige håndgerningslærerinde fru Ingeborg Gideon, som gennem mange år havde dirigeret »selve« bindingen af guirlander og flagstænger med blomster og løv, stadig forestod dette arbejde.

Arbejdsgangen i dette er iøvrigt, at Kildepigerne 3-4 dage før Sct. Hansaften 2 og 2 går rundt i byen og spørger i alle huse om blomster til kildebindingen, skriver folks navne op på en liste, for så den 22. juni -

altså dagen før festen - fra morgenen af at gå rundt og hente de lovede blomster i baljer med lidt vand i, læsse dem på forhåndenværende vogne eller trillebøre for i en hast at bringe dem til kildepladsen.

Samtidig med dette plukker nogle af drengene »hunjatjaj's« i store mængder langs kysten oftest hjulpet af voksne, medens resten af drengene er i skovene sammen med en voksen med landbrugsvogn eller lastbil efter mængder af bøgeløv.

Selve »bindingen« foregår så med mødres og andres voksnes hjælp hele eftermiddagen og ofte lidt ud på aftenen, for så som oftest at slutte med, at man binder de navneringe af ståltråd, som omslutter et bogstav og som ifølge meget gammel tradition skal være forbogstavet i efternavnet på henholdsvis: Byfogden, sognepræsten og skoleinspektøren her i Svaneke.

Ringene udenom bindes af friske granskud og bogstaverne af småblomster - forskellige for hvert bogstav.

Netop i bindingen af Sct. Hanskilden ligger der en mængde traditioner gemt: støtter (flagstænger) bindes med blomster, »hunjatjaj's« (vildkørvel) og bøgeløv (til nød elmeløv).

Den lange guirlande, der går fra støtte til støtte i ens bugter hele kilden rundt, bindes også af hunjatjaj's og bøgeløv (elmeløv), men uden blomster.

Løvtaget, der dannes af 7 tykke tove, der går fra midterstangen ud til de 7 støtter i husets 7-kantede grundplan, bindes af egeløv alene.

"Taget" over Kilden umiddelbart foran midterstangen udgøres af 3 støtter af kosteskaftlængde, der bindes med »Jomfruens æreskrans« / »Porcelænsblomst« (Latin Saxifraga umbrosa).

En blomsterkrans på jorden omkring Kilden - ofte dobbelt - bindes af duestål (kornblomst).

Velkomstsiltet over den 2-fags indgang til Kilden skal kranses af bonderoser (pæoner).

Blandt blomsterne iøvrigt skal der gerne være rødtjørn, guldregn, nelliker, violer, stedmoderblomst og syren, ligesom der også er brug for friske lysegrønne granskud.

Det egeløv, der iflg. Traditionen skal bruges til Kildens tag, er gennem de sidste ca. 100 år hentet i Præsteskovene ved Ibs kirke, fordi den havde Svaneke-egnens bedste og rigeligste egeløv.

Det skal bruges til bindingen så sent som muligt for at holde sig frisk til fe sten, det vil sige om morgenen tidligt Sct. Hansaften.

Følgelig må det skæres ned og hentes om natten. Det er så drengenes arbejde at tage denne tur med vognen i nattetimerne.

Det er for drengene et af kildebindingens højdepunkter, hvor de medbringer tudehorn, bliklåg m.m. som gør, at de er særdeles hørlige både på ud- og hjemturen for beboerne langs ruten.

Når egeløvet så er vel hjemme, og drengene har hvilet sig lidt, drager de rundt i byen for at vække Kildepigerne, der skal ud på kildepladsen for at »binde« løvtaget.

Vækningen foregår med de samme »musikinstrumenter«.

Kildefest Svaneke 1979
Ved Kilden Harald Lind og Wilhelm Jørgensen

Med Kildefesten i 1947 begyndte så den gradvise, men nænsomme tilpasning af Traditionen til vor tid, med det ene formål at bevare publikums og beboernes interesse for vor meget særprægede festtradition. En festtradition, der som årene er gået, er nået at blive »den eneste endnu bevarede festtradition knyttet til en hellig kilde (helsebringende kilde) i hele Danmark«. Rent konkret gav det sig udslag i, at den hidtil pengeløse Tradition fik udgifter og indtægter. Den eneste egentlige udgift af betydning, der havde været i mange år, var lønnen til et hornorkester, der jævnlig indgik i programmet. Denne udgift var dog hidtil afholdt af kommunen. Udgifterne, der fulgte, var til annoncer, underholdning på tribunen, evt. honorarer til talere, højtalerbil m.m., og indtægterne skulle så gerne komme fra salg i boder: såsom æbleskiver, pølser, is, sodavand samt stadeleje og lidt tilskud fra pengeinstitutter og private m.m.

I de følgende år skete så en vedvarende udbygning.

Selve Kildens grundplan måltes op, og der blev så sat rør ned til støtter og flagstænger, så Kildebørnene ikke hvert år skulle grave nye huller, hvilket også gav risiko for en vis unøjagtighed i placeringen af stængerne i kildens 7-kantede grundplan, med det til følge, at guirlandernes bugter blev noget varierende. Ligeledes sattes rør ned til de flagstænger, der iøvrigt kantede festpladsen og omgav tribunen. Der sattes også rør ned på det sidste stykke af Skovgade, der fører til Kildepladsen, så der dannedes en flagallé. Turistforeningen hjalp med flere flagstænger, og Svaneke havn, som i anden anledning anskaffede 50 nye dannebrogflag, gav løfte om, at disse 50 flag stedse ville være til rådighed for Kildefesten hvert år.

Æbleskivebaking og salg sattes i gang igen, efter at man i en lang årrække ikke havde kunnet få disse ved festen, ligeledes salg af varme pølser, is og sodavand og senere kaffe. Det er Svaneke Husmoderforening, der gennem mange år har forestået dette store arbejde.

Men boderne dertil var i begyndelsen noget primitive og tilfældige. De blev så erstattet af en arkitekt-tegnet »sammenfoldelig bygning«, udført gratis af en arkitekt og af byens snedkere, tømrere og andre i smuk samdrægtighed og af materialer leveret til favørpris af et lokalt bygningsmaterialefirma.

Det samme gjalt også tag og vægge omkring tribunen, som blev udført et år senere.

En lastfjedervogn blev anskaffet, så der ikke hele tiden skulle lånes vogn hos avlsbrugerne til dækning af kørselsbehovet (med Kildebørnene som trækraft).

I stedet for at låne privatfolks havebænke i byen låntes nu bænke, stole og borde af håndværkerforeningen, Svaneke parks bænke samt andre kommunale borde og bænke.

Til bålet hentedes hidtil brændbart haveaffald m.m. hos byens beboere på en landbrugsvogn, trukket af Kildebørnene. Dette arbejde tog meget lang tid, hvorfor børnenes arbejde med festen måtte begynde tidlig i maj måned hvert år.

Købmandsgårdens tomme tjæretønder o.l. af træ, som hidtil havde været en vigtig bestanddel af bålmaterialet, fandtes næsten ikke mere.

Så der blev nu truffet aftale med vognmænd, renovatør og andre om, at de i forårsmånederne, når de bortkørte grene, tjørne o.l. brændbart materiale, at de da kørte det ned i nærheden af bålet, så opbygningen af dette nu kan klares på 2-4 aftener af børnene.

Hvad programmet for festen iøvrigt angik, tilstræbtes det at lade denne begynde med, at et hornorkester marcherede, spillende fra Torvet og ud til Kildepladsen i Sydskovens, for ligesom at trække byens folk og gæster med derud.

Hertil benyttedes gæstende militærorkestre, tamburkorps, Rønne Byorkester og - siden først i 70'erne - norske skolekorps fra Oslo-egnen.

Disse orkestre holdt så iøvrigt koncert på Kildepladsen for sluttelig at gå foran fakkeltoget den ret lange tur fra Vagtbodnakke til bålet ved Hullenakken.

Selve festen på Kildepladsen indledtes med en kort velkomst af formanden for festkomitéen og så fulgte et oftest ret fyldigt underholdningsprogram, eftermiddagen og aftenen igennem.

Det var mest lokale bornholmske kunstnere, men adskillige gange dog også kunstnere m.m. ovrefra.

Folkedans har været på programmet i den udstrækning det lykkedes at få de bornholmske dansere dertil, og som der var råd til.

En enkelt gang indgik dog vestjyske folkedansere i programmet, fremmede »tivolier« m.m. medvirkede også nogle gange i de første år efter 1947. Skiftende festtalere - efterhånden oftest politikere - har haft ordet ved 20-tiden om aftenen.

Fakkeltog, bål med heks i toppen og bålalere har omkring mørkets frembrud været faste programpunkter og netop på dette tidspunkt af dagen, hvor den synkende aftensols sidste stråler har forladt himmelhvælvet, og hvor publikumsantallet oftest er størst, får den fortættede midsommerstemning sit stærkeste greb om forsamlingen, der så i fællesskab synger Holger Drachmanns dejlige midsommervise og 1. vers af »Der er et yndigt land« - arrangerede programpunkter - javel - men som virker helt spontane.

Her klinger festen omkring Kilden så langsomt ud, samtidig med at de sidste æbleskiver bliver solgt.

I ledelsen af Traditionen har der gennem alle årene været enighed om, at det folkeligt spontane, der ligger i at »gå til Sct. Hanskildfest«, ikke bør belægges med nogen form for entreafgift.

Kun et enkelt år, nemlig i byjubelårsåret 1955, da Kildefesten indgik i det mere end månedlange jubilæumsfestprogram, betaltes entre til Kildepladsen.

Imidlertid har det af og til knebet med at få indtægterne til at dække udgifterne, så siden sidst i 1970'erne er der ved indgangen til Kildepladsen blevet solgt et »program og festtegn« indeholdende: Festens program

samt en beskrivelse af en Kildefests hele tilblivelsesforløb og af selve festdagen, som den er oplevet af »en Svanekebo« samt af »Midsommervisen« til brug ved bålet.

Indtægten ved salg af dette »Program og Festtegn« har så de fleste år stivet festens økonomi noget af.

Lad det i denne forbindelse blive understreget at de penge der bliver »ofret til Kilden« af festdeltagerne, til enhver tid er gået ubeskåret til deling mellem Sct. Hanskilde børnene, årets konfirmander, som har »bundet« Sct. Hanskilden.

De får beløbet som et beskedent vederlag for deres medvirken til at føre Traditionen videre til næste årgang.

Men den historiske baggrund for, at Svaneke-egnens befolkning gennem århundrederne søgte til dette lokale kildevæld på midsommeraftenen, således som det foregik indtil stormfloden 13. november 1872 satte et punktum herfor, ligger fast.

Kilden var efter folketroen en helsebringende - først hedensk - siden hellig - kilde, og de festtraditioner og skikke, der gennem tiderne er opbygget i tilknytning til Kilden - med alle en traditions særegenheder og pudsigheder - er Svanekeboerne nu som før formidlere af - vogtere om - og værter for i fællesskab.

De noget meningsløse ændringer og omrokeringer, der som ovenfor nævnt skete i årene 1912-14 og som gjorde festtraditionen lidt mat og mindre festlig for en årrække, er for småting at regne imod det, at svanekeboerne har en enestående og egentlig helt fantastisk festtradition at værne om - og som med fru Louise Hansens ord »djerna skjule kunja ble ver å hojla saj i ajl Ærena tid«.

Kildefest ca. 1970

Landbrugsminister Anders Andersen i samtale med Harald Lind.

Ovenstående beretning er hentet fra "Svaneke By's Historie".

Bogen er udgivet af og kan købes hos Byforeningen Svaneke's Venner.